

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
ТАТАРНИКОВОЇ АНЖЕЛИКИ АНАТОЛІЙВНО
«АЛЛУЙНО-СЛАВОСЛІВНИЙ БАЗИС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ І МУЗИКИ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства
за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури

У формуванні глибинних зasad духовності будь-якого народу чільне місце належить духовно-релігійному світогляду. Міфологічна складова вивчення характеру та способу формування національного культурного простору згідно онто-гносеологічного принципу містить у собі вихідний пункт і серцевину всього подальшого шляху національної історії народів Європи. В сучасній культурі (як академічній, так і масовій) біблійні образи та сюжети є одними із визначальних смыслових вузлів, герменевтичне розгортання яких свідчить не тільки про інтелектуальну мандрівку в лабіринти значень, але і їй навколо яких творяться в сьогоденні наративи і тексти живопису, літератури, музики, скульптури, кіно тощо. Дослідження біблійних образно-символічних структур важливе тому, що воно розкриває універсальні смыслы послання сакральних першоджерел, простежує континуальність «мандрівних» культурних топосів, а також уможливлює свідому рецепцію реінтерпретованих значень у сучасній культурі.

Серед численних універсальних мотивів світової культури, що генетично сходять до культової та біблійної практики різних часів, а також і до фольклору, суттєве місце належить концепту «слава» та його історичним різновидам (хвала, уславлення, шанування, поклоніння тощо). Їх широкий семантичний спектр склав генезу багатьох фольклорних, культово-богослужбових, поетичних, художньо-мистецьких жанрових сфер та етико-світоглядних настанов різних епох, що охоплювали не тільки релігійну, але і світську практику. Так для «космосу» античного світу, на думку І. Дзюби, «слава як знак народного визнання й шаноби і як уявний еквівалент безсмертя була <...> метою багатьох небуденних зусиль і генератором енергії не лише

видатних героїв, а й цілих громад (міста в Греції змагалися за славу в різних сферах: воєн, торгівлі, демократичного устрою, філософії, риторики, поезії – або, скажімо, за славу бути батьківчиною Гомера, мати якісь святощі, свій оракул тощо...). Але слава небезпечно межує з хвастощами, честолюбством, марнославством, надто коли нею переймається нерозбірлива “маса”, коли вона набирає “маскультівських” характеристик». Ера християнства «дала нове розуміння (й відчуття) світу й людини, а водночас і такого атрибуту світогляду, як СЛАВА <...> Вже у Старому Заповіті як найвища світовпорядкувальна інстанція виступає Слава Божа, Господня, Небесна, і вона є запереченням слави мирської, людської, хоч ще і змушена боротися з нею».¹

Затребуваність мотиву «слави» в культурно-історичній практиці світової культури різних епох разом з тим межує з відсутністю фундаментальних досліджень цієї сфери у вітчизняному культурознавстві та гуманітаристиці, що поки обмежене окремими науковими розвідками, які звернені лише до деяких конкретних сфер її застосування (богословської, фольклорної, жанрово-стилістичної тощо). В цьому плані докторська дисертація Анжелики Анатоліївни Татарнікової «Алілуйно-славослівний базис європейської культури і музики» представляє собою дещо унікальну в своєму роді працю з позначеної проблематики, яка потребує саме комплексного культурологічного дослідницького підходу. У полі зору дисерантки опинилися не тільки численні музичні твори європейських композиторів різних епох, але й культова (богослужбовий спів, іконопис) та художньо-мистецька практика, причетна до сфери «уславлення», що зберігала актуальність від епохи Середньовіччя аж до сьогодення. Органічним виявляється і методологічний підхід дисерантки до узагальнення типових ознак «слави» у всій різноманітності її проявів, що сходить до концепції похідності культури від культу, яка власне і визначає сакральні витоки європейської культури в цілому.

¹ Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість К.: Видавничий дім «Київо-Могилянська академія», 2008 С. 619, 621.

Фундаментальна аналітична база, що охоплює численні жанрові сфери, об'ємні хронологічні та географічні межі дослідження в кінцевому підсумку дають можливість А. Татарніковій сформулювати базові положення «алілуїно-славослівної парадигми європейської культури і музики», що, безсумнівно, відкриває новий перспективний дослідницький напрям в сучасному мистецтвознавстві та музикознавстві. Його сутність визначена не тільки узагальненнями поетики творів, дотичних до зазначеної парадигми, виявленням їх жанрово-стильової специфіки, але й духовно-етичним спрямуванням, орієнтованим на преображення людської сутності через осмислення динаміки взаємодії «теології слави» та «теології хреста» як суттєвих понять християнського віровчення.

Чи не кожний напрямок дисертації А. Татарнікової набуває об'ємного розгляду: це і огляд наукової літератури з проблем співвідношення культу та культури; і етимологічно-семантичне тлумачення сутнісних понять роботи, в тому числі «слави» та дотичних до неї в культовій і фольклорній практиці; і аналіз специфіки побутування «теології слави» в різних конфесійних традиціях; і музикознавча інтерпретація жанрово-стильових втілень алілуїно-славослівного базису в європейській культурі і музиці XVII–XX століть. Відповідно, докторська дисертація А. Татарнікової певною мірою побудована за принципом своєрідної піраміди – ієрархічної системи, фундамент якої утворений узагальненнями найбільш масивних наукових положень, в той час як на кожному наступному «ярусі» наукової роботи відбувається нарощування рівнів змісту оригінальної дослідницької концепції.

Зазначений методологічний підхід обумовлює структуру дисертації, яка включає чотири розділи. Сутність першого з них («Культові підстави феномену європейської культури») спрямована на формування теоретичного базису роботи, в тому числі на узагальнення положень філософсько-культурологічної думки ХХ – ХХІ століть щодо культової генези культури (Підрозділ 1.1), ролі «теології слави» в дохристиянському світі та християнській сакральній традиції (Підрозділ 1.2). В обсязі – від Первісного періоду до Античності, «зосереджено

дані щодо можливостей впливу даної категорії на формування повноцінної особистості, здатної до релігійного і державного служіння, до усвідомлення національної і творчої самореалізації у відповідних діяльнісних напрямках» (с. 10 Автореферату). Специфіка відтворення алілуйно-славослівної образності в європейській культурі та музиці (Підрозділ 1.3) відповідно складає підстави для формулювання дисертанткою «алілуйно-славослівної парадигми» європейської культури та її символіко-семантичних ознак.

Другий розділ роботи «Символіка славослів'я у східохристиянській культурно-історичній традиції і в мистецьких проекціях XVII–XIX століть» звернений до першоджерел прославної духовно-релігійної практики, що сходять до сакральних настанов культури Візантії та їх успадкування цивілізаціями Нового часу, в тому числі і в сакрально-мистецькому надбанні України (Підрозділ 2.1). Апелюючи до численних медієвістичних та історико-культурологічних джерел, А. Татарнікова приходить до формулювання власне православного тлумачення сакральної сутності алілуйної парадигматики, яка концентрується в органічному поєднанні «слави» та «хреста», в той час як у західохристиянській практиці (особливо в лютеранській) ці поняття досить чітко розмежовані, про що свідчать також зразки німецького духовного живопису XVI ст.

Проектування славослівної духовно-ритуальної практики в свою чергу породжує сакралізований візантійський імперський придворний побут, в якому провідне місце належало ритауліці *прокіпсіса* та *парастасіса*, «підняття імператора на щит», *поліхронія*, *акламації* тощо. Отже, «культова практика Візантії, і тісно з нею пов'язана придворна імперська ритуаліка, що в сукупності складали базис для «симфонії влад» та Порядку в його високому духовному розумінні (євтаксія), безпосередньо були пов'язані саме зі славослівною традицією, сприяли її формуванню на самих різних рівнях – богословському, літургійному, ритуально-придворному, мистецькому» (с. 150–151), заклавши тим самим основи «алілуйно-славослівної парадигми

європейської культури і музики» не тільки епохи Середньовіччя, але й наступних часів.

На теренах цієї культурно-історичної практики відбувався також процес формування сакрально-архетипових настанов української культури, визначений О. Козаренком на рівні «українсько-візантійського європейзму» (с. 153). Візантійське Православ'я, яке склало основу і стрижень християнського охоплення України, породило характерну «серединність» українського світовідчуття, в якому візантійська первісність стає відкритою до різноманіття реактивності на інонаціональні та іншоконфесійні впливи, яке виявлено в дисертації А. Татарнікової у широкому спектрі мистецького надбання нашої Вітчизни, що охоплює і кантово-співацьку традицію, і український прославний іконопис, і думну поетику з показовими для неї «славнями», що складає духовне підґрунтя козацької культури, і літературно-музичну та образотворчу спадщину класиків української культури аж до часів модерну-авангарду початку ХХ століття. Українська «модель» славослів'я суттєво доповнюється аналогічними здобутками інших слов'янських культур, зокрема, російської (М. Глінка, О. Бородін), чеської (Б. Сметана), польської (К. Шимановський), що складають музичну класику європейської культури XIX – початку ХХ століття (Підрозділ 2.2) та виявляють у різноманітності тлумачення феномену «слави», її духовне підґрунтя.

Третій розділ роботи «Становлення і розвиток славослівних жанрів в католицькому і протестантському культурному просторі» акцентує увагу на конфесійній специфіці зазначененої проблематики та її мистецькому втіленні. У якості осередку католицької прославної традиції дисертантка розглядає один з кульмінаційних моментів католицької меси – «*Gloria*», історичний шлях якого, що охоплює період від Середньовіччя (Підрозділ 3.1) до XIX століття (Підрозділ 3.2), «вказує на зосередження в цьому розділі духовної музики інтелектуального начала Ангелоподоби тих, хто реалізує у звуках ідею доксології» (с. 15 Автореферату), а також її вплив на паралітургічну та позацерковну творчість європейських митців.

Німецько-протестантська лінія християнського славослів'я (Підрозділ 3.3) також представлена в історичному розвитку, що, у відповідності з ключовою ідеєю роботи відносно похідності культури з культової практики, охоплює як протестантський славослівний обиход, так і його відтворення в німецькій музичній класиці (Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель, Й. Брамс), що формувалася на перетині концепцій «теології хреста» та «теології слави» в їх протестантському тлумаченні.

Четвертий розділ дисертації А. Татарнікової «Алілуйно-славослівний топос у руслі християнського екуменізму ХХ століття» виявляє особливості побутування зазначененої славослівної парадигми у художньо-мистецьких реаліях минулого століття. Аналітичні узагальнення щодо її французької іпостасі (Ж. Массне, Ф. Пуленк) (Підрозділ 4.1), особливостей втілення у творчому спадку К. Орфа та І. Стравінського (Підрозділ 4.2), а також у доробку представників постмодерну (Підрозділ 4.3) (М. Шух, А. Пярт, Дж. Раттер) свідчать не тільки про актуальність цього напряму творчої діяльності, але й про його духовні метаморфози, спрямовані як до певного релігійного синтезу, так і до відродження духовних настанов «Неподіленої церкви». При цьому очевидними виступають саме екуменічні підходи до духовної музики, що «мислилася в засадах органічної для кожного з авторів релігійної традиції, але відкорегованих глобалістичними інформаційними посилами буття останніх десятиріч, керованих економічно-політичною центрованістю буття планети у постперебудовному культурному просторі» (с. 379).

Дисертація А. Татарнікової є багатою на цікаві культурологічні, релігієзнавчі, літературно-поетичні, художні та музикознавчі матеріали, що дозволяють не тільки більш повно сприймати алілуйно-славослівні ознаки європейської культури різних епох, але й її культово-релігійне підґрунтя. Матеріали дисертації стануть у нагоді у викладанні широкого спектру гуманітарних дисциплін, зокрема, в курсах «Історії світової та української культури», «Теорії культури», «Історії музики», «Культурології» тощо. Основні

положення дисертації А. Татарнікової заслуговують підтримки, та, водночас, викликають наступні запитання:

1. Очевидно, що алілуйно-славослівна складова культури охоплює не тільки творчість авторів, але й сферу їх духовного світосприйняття. Чи можна дослідити її вплив на їх особистість, і як це позначилося в культурі різних епох?
2. В числі характерних ознак «алілуйно-славослівної парадигми» Ви виділяєте «надконфесійність» (с. 385). Поясніть, як вона узгоджується із власне конфесійними проявами зазначеної парадигми, а також з настановами «Неподіленої церкви», до яких досить часто апелює культура постмодерну.
3. Центральною ідеєю роботи є узагальнення типових ознак прославної християнської культурно-історичної та мистецької практики. Остання, як відомо, передбачає також вихід на звичай. Чи може автор представити зразки функціонування алілуйної парадигматики в звичаях культури Європи різних епох?

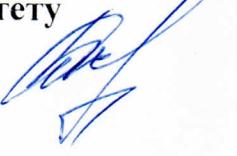
Підводячи підсумок, відзначимо, дисертація А. А. Татарнікової є своєчасним культурологічним мистецтвознавчим дослідженням, у якому представлені перспективні напрями вивчення сучасної української та світової культури, зібраний і систематизований важливий дискурсивний та фактично-подієвий матеріал, дотичний до алілуйно-глоріозної парадигматики європейської культури минулого і сучасності, запроваджені актуальні наукові виміри вивчення культурно-мистецьких смыслів.

Сказане дозволяє прийти до обґрунтованого висновку про те, що дисертаційне дослідження Татарнікової Анжелики Анатоліївни «Алілуйно-славослівний базис європейської культури і музики» за свою актуальністю, науковою новизною, предметним змістом та теоретико-методологічною значущістю повною мірою відповідає вимогам МОН України щодо докторських дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. Автореферат дисертації та публікації повною мірою

віддзеркалюють зміст дослідження. Отже, Татарнікова Анжелика Анатоліївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент:

доктор культурології, професор,
завідувач кафедри туризму,
документальних та міжкультурних комунікацій
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

 О. А. СТЕПАНОВА

Рігнисе О. А. Степанової західну

